

тым тэкставыя маркеры, штораз з’яўляючыся на старонках твора, пачынаюць успрымацца як скразны мастацкі прыём.

Графічна вылучаныя аказіянальныя словы фарміруюць візуальны вобраз і структуру мастацкіх твораў А. Разанава, уносяць дадатковую канцэптуальную і імпліцытную інфармацыю. Найбольш пашыранымі спосабамі графічнага вылучэння аказіянальных слоў з’яўляюцца выкарыстанне двукосся (візітная картка паэта) і спосаб дэфісацыі, найменш пашыранымі – разрадка, парэнтэзіс, графамарфаактуалізацыя, вылучэнне вялікімі літарамі ў масіве малых. Выкарыстанне паэтам розных спосабаў графічнага вылучэння аказіянальных слоў – аўтарскае рашэнне вобраза тэксту, рэцэптыўны прыём, які прыцягвае ўвагу, накіроўвае разуменне рэцыпіента, спрыяе актуалізацыі сувязі “адрасант – тэкст – адрасат”.

Бібліяграфічны спіс

1. Арнольд, И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И.В.Арнольд. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. – 444 с.
2. Курьянович, А. В. Роль графического образа эпистолярного текста в процессе его восприятия и интерпретации / А. В. Курьянович // Проблемы интерпретационной лингвистики: типы восприятия и их языковое воплощение. – Новосибирск : Изд. НГПУ, 2013. – С. 248–257.
3. Коломнин, П. Краткія свѣдѣнія по типографскому дѣлу (съ 450 рисунками) / составилъ Петръ Коломнинъ. – СПб. : Типографія А. С. Суворина. Эртелевъ пер., д. 13, 1899. – 612 с.
4. Зализняк, А. А. Семантика кавычек / А. А. Зализняк // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: Труды международной конференции «Диалог – 2000». – М. : Изд-во РГГУ, 2007. – С. 188–193. // Режим доступа: http://www.philology.ru/linguistics2/zaliznyak_anna-07.htm – Дата обращения 29.08.2023.
5. Разанаў, А. С. Маланка жне, гром малоціць : вершаказы / А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 2020. – 158 с.
6. Попова, Т. В. Графодеривация в русском словообразовании кон. XX – нач. XXI вв. / Т. В. Попова // Русский язык : исторические судьбы и современность : сб. тр. III междунар. конгресса исследователей рус. яз., Москва, 20–23 марта 2007 г. / Моск. гос. ун-т ; сост. М. Л. Ремнева, А. А. Поликарпов. – М., 2007. – С. 230–231.
7. Разанаў, А. С. Сума немагчымасцяў : зномы / Алесь Разанаў. – Мінск : І. П. Логвінаў, 2009. – 122 с.
8. Николина, Н. А. Активные процессы в языке современной русской художественной литературы / Н. А. Николина. – М. : ГНОЗИС, 2009. – 335 с.
9. Яўдошына, Л. І. Асаблівасці паэтыкі вершаказаў Алеся Разанава / Л. І. Яўдошына // Весн. Брэсц. ўн-та. Сер. 3, Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. – 2013. – № 1. – С. 48–54.

УЛІК ПРАФЕСІЙНАЙ НАКІРАВАНАСЦІ СТУДЭНТАЎ ПРЫ ВЫКЛАДАННІ ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)»

У. П. Сайко (Мінск, Беларусь)

На нефілалагічных факультэтах Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта выкладаецца вучэбная дысцыпліна «Беларуская мова (прафесійная лексіка)». Яе вывучэнне дазваляе студэнтам «далучыцца да багаццяў нацыянальнай культуры і скіравана на фарміраванне камунікатыўна развітых асоб, якія могуць наладжваць зносіны на нацыянальнай мове ў сваёй прафесійнай сферы, ствараць і перакладаць вузкасפעцыяльныя тэксты, весці справавую дакументацыю, выступаць з навуковымі дакладамі і публічнымі прамовамі» [1, с. 3].

Належную ўвагу пры выкладанні гэтай дысцыпліны неабходна надаваць тым тэмам, якія звязаны са спецыяльнай лексікай, таму што менавіта ад умення свабодна карыстацца сістэмай тэрмінаў і паняццяў у значнай ступені залежыць фарміраванне ўмення будучых настаўнікаў ажыццяўляць навучальны працэс на нацыянальнай мове. Пры выкладанні дысцыпліны неабходна ўлічваць прафесійную накіраванасць студэнтаў, і ажыццяўляць гэта пажадана на розных этапах правядзення заняткаў: пры ўвядзенні новага матэрыялу, яго замацаванні, фарміраванні ўменняў і навыкаў і інш.

Напрыклад, пры тлумачэнні тэмы «Тэрміны паводле паходжання» ўвага студэнтаў-матэматыкаў засяроджваецца на тым, што большасць матэматычных тэрмінаў – гэта запазычаныя з грэчаскай і лацінскай моў. З грэчаскай мовы паходзяць такія словы, як *матэматыка, геаметрыя, аксіёма, тэарэма, акружнасць, дыяганаль, дыяметр, гіпербала, парабала* і многія іншыя. Значную частку сучаснай матэматычнай тэрміналогіі складаюць словы лацінскага паходжання: *вектар, вугал, градус, інтэграл, квадрат, сінус, косінус, сума, формула, функцыя, цэнтр, шкала* і інш. З французскай мовы прыйшлі словы *мільён, мільярд, метр* і інш., з нямецкай – *калькулятар, маштаб* і інш. Студэнтам цікава будзе даведацца, што, напрыклад, слова *алгебра* запазычана з арабскай мовы.

Змест дыдактычнага матэрыялу, практыкаванняў і заданняў, якія выкарыстоўваюцца на этапе замацавання ведаў, фарміравання ўменняў і навыкаў, таксама павінен быць звязаны со спецыяльнасцю студэнтаў. Напрыклад, па тэме «Тэрміны паводле паходжання» студэнтам прыродазнаўчага факультэта, якія навучаюцца па спецыяльнасці «Біялогія. Геаграфія», можна прапанаваць такое практыкаванне:

Прачытайце словы-тэрміны. Дакажыце, што яны з’яўляюцца запазычанымі. Спішыце, падкрэсліце прыметы запазычаных слоў.

Анатомія, нейрон, інфекцыя, мікраскоп, ангіна, храмасомы, фітанцыды, гастрит, бронхі. Экватар, геаграфія, азімут, гейзер, гідрасфера, рэльеф, гумус, акіян, шэльф.

Практыкаванне з аналагічным заданнем для студэнтаў факультэта сацыяльна-педагагічных тэхналогій павінна змяшчаць іншыя словы, напрыклад: *дыягностыка, адаптацыя, рэабілітацыя, кампраміс, дыягназ, інвалід, флегматык, апякун, эмоцыі, канфлікт, рэфлексія, сацыялізацыя, псіхатэрапія, прафілактыка.*

Пры арганізацыі навучальнага працэсу неабходна ўлічваць і тое, што ў Рэспубліцы Беларусь функцыянуюць як дзяржаўныя дзве мовы: беларуская і руская. Таму пэўную ўвагу неабходна ўдзяліць фарміраванню ў будучых настаўнікаў так званай «маўленчай мабільнасці», гэта значыць умення ажыццяўляць навучанне і па-беларуску, і па-руску. Рэалізацыі гэтай задачы ў значнай меры садзейнічае пераклад словазлучэнняў, сказаў, тэкстаў.

Напрыклад, студэнтам-біёлагам можна прапанаваць перакласці на беларускую мову наступныя спалучэнні слоў: *зрительный анализатор, питательные вещества, искусственное дыхание, лимфатические сосуды, нервная система, зрительная память, тормозные нейроны, головной мозг, желудочный сок, кровяное давление, сердечная мышца.* Змест дыдактычнага матэрыялу з аналагічным заданнем для будучых настаўнікаў матэматыкі, безумоўна, павінен быць іншым, напрыклад: *биссектриса угла, линейная зависимость, круговая диаграмма, осевая симметрия, десятичные дроби, рациональное число, показатель степени, коэффициент обратной пропорциональности, математический анализ.*

Належную ўвагу неабходна надаць перакладу тэкстаў, якія пажадана браць з вучэбных дапаможнікаў па адпаведных прадметах для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі. Гэтая праца, акрамя ўласна перакладу, павінна ўключаць і іншыя віды заданняў, гэта значыць мець комплексны характар. Напрыклад, перад перакладам тэксту «Гейзеры» студэнтам-географам прапануецца вызначыць стыльовую прыналежнасць тэксту, яго тып, асаблівасці пабудовы, моўныя і зместавыя элементы, якія патрабуюць дакладнай перадачы пры перакладзе, і інш.

Гейзеры

Гейзер – периодически фонтанирующий горячий источник воды.

Гейзеры образуются на стадии затухания вулканической деятельности в местах близкого залегания к земной поверхности неостывшей магмы. Они состоят из подземных резервуаров и соединяющих их каналов. Резервуары заполняются подземными водами, которые подогреваются из магматических очагов. Затем нагретые воды под давлением выбрасываются на поверхность в виде бурлящих ключей и клубов пара.

Гейзеры – редкое явление природы. Крупные гейзерные поля есть только в 5 местах земного шара: на острове Исландия, на полуострове Камчатка в Евразии, на острове Северный в Новой Зеландии, на плато Йеллоустон в Северной Америке и в Центральных Андах Южной Америки. Одиночные гейзеры встречаются на Тибетском нагорье, Японских островах и др.

По Е. Г. Кольмаковой, В. В. Пикулик [2, с. 139–140].

Як паказвае практыка, засваенню прафесійнай лексікі садзейнічаюць тэрміналагічныя дыктанты-пераклады. Яны эканомныя па часе, дазваляюць запісаць значную колькасць слоў, могуць выкарыстоўвацца на розных этапах заняткаў, садзейнічаюць удасканаленню арфаграфічнай пісьменнасці студэнтаў. Методыка правядзення навучальнага дыктанта-перакладу наступная: выкладчык зачытвае слова ці спалучэнне слоў па-руску, студэнты слухаюць і прапануюць варыянт перакладу, тлумачаць пры неабходнасці напісанне слоў, пасля чаго запісваюць адпаведнік на беларускай мове. Пры кантрольным дыктанце-перакладзе студэнты самастойна запісваюць беларускія адпаведнікі без пяярэдняга вуснага тлумачэння.

Дыдактычным матэрыялам для тэрміналагічных дыктантаў-перакладаў могуць быць словы, узятыя з вучэбных дапаможнікаў для ўстаноў як агульнай сярэдняй, так і вышэйшай адукацыі. Напрыклад, студэнтам прыродазнаўчага факультэта можна прапанаваць наступныя словы: *одуванчик лекарственный, грунтовые воды, атмосферное давление, папоротник мужской, естественные условия, максимальная температура, щитовидная железа, органы дыхания, вестибулярный аппарат.*

З улікам прафесійнай сферы, у якой будуць працаваць выпускнікі педагагічнага ўніверсітэта, неабходна ажыццяўляць працу і па культуры маўлення. Асаблівую ўвагу пажадана надаваць фарміраванню правільнасці маўлення, выдзяліўшы на гэта значную колькасць аўдыторных гадзін.

У прыватнасці, для студэнтаў-матэматыкаў вельмі важным з’яўляецца дасканалае веданне таго, як скланяюцца і пішуцца колькасныя і парадкавыя лічэбнікі. Для гэтага, акрамя лекцыі па адпаведнай тэме, праводзяцца практычныя заняткі, на якіх можна прапанаваць, напрыклад, заданні такога тыпу:

1. Запішыце колькасна-іменныя спалучэнні, замяняючы лічбы словамі.

У 69 краінах, з 238 студэнтамі, на 2751 гектары, у 2000 годзе, у 2023 годзе, на 42 старонках, з 22 рублямі; 1,5 месяца.

2. Правільна прачытайце наступныя прыклады, запішыце іх словамі, дапісаўшы адказ.

(Ад) 2796 – 173 =

(Да) 2145017 + 182 =

3. Запішыце сказы, замяняючы лічбы словамі.

Колькасць жыхароў Беларусі ў 1989 годзе дасягала 10 152 000 чалавек. У 2020 годзе ў Рэспубліцы Беларусь было каля 9 451 000 жыхароў.

Пры выкладанні беларускай мовы студэнтам-географам важна надаць належную ўвагу тэмам «Вялікая і малая літары ў геаграфічных і астранамічных назвах», «Правапіс слоў разам, праз злучок і асобна», разгледзеўшы іх і на лекцыі, і на практычных занятках. Дыдактычны матэрыял для практыкаванняў прапануецца з улікам спецыяльнасці студэнтаў, напрыклад:

1. Прачытайце словы і растлумачце ўжыванне вялікай літары.

Манблан, Сатурн, Навагрудчына, мікрараён Зялёны Луг, Ла-Мани, возера Белае, Саргасава мора, Палярная зорка, Брэст-Літоўскі, Ясельда, Новая Зеландыя, Бярэзінскі біясферны запаведнік.

2. Запішыце словы, раскрываючы дужкі.

(П,п)алессе, (М,м)ыс (Д,д)обрай (Н,н)адзеі, (Д,д)няпроўска-(Б,б)угскі (К,к)анал, (Л,л)ысяя (Г,г)ара, (Б,б)елавежская (П,п)ушча, (З,з)аходняя (Дз,дз)віна, (М,м)лечны (Ш,ш)лях, горад (М,м)ар'іна (Г,г)орка, (П,п)распект (Н,н)езалежнасці, (З,з)аходняя (Б,б)еларусь.

Матэрыялам для розных відаў практыкаванняў (ускладненае співанне, папераджальны, тлумачальны, выбарачны дыктанты і інш.) па тэме «Правапіс слоў разам, праз злучок і асобна» могуць быць наступныя словы: *метэаслужба, гідрастанцыя, дэактывацыя, паўвостраў, вечназялёны, Давыд-Гарадок, Франкфурт-на-Майне, паўночна-заходні, Сапун-гара, Старыя Дарогі, Новалукомль і інш.*

Асабліваю ўвагу пры выкладанні вучэбнай дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» неабходна звярнуць на развіццё звязнага маўлення студэнтаў, удасканаленне ўменняў будаваць і выкарыстоўваць тэксты прафесійнай накіраванасці ў канкрэтнай маўленчай сітуацыі. Гэтаму могуць садзейнічаць, напрыклад, такія кампетэнтнасны арыентаваныя заданні:

- уявіце сябе настаўнікам матэматыкі (біялогіі, геаграфіі і г. д.) і растлумачце вучням наступную тэму: ... ;
- уявіце сябе настаўнікам і растлумачце вучням, як неабходна выканаць наступнае заданне: ... (рашыць наступную задачу: ...);
- прааналізуйце, ці правільна вучань выканаў заданне (рашыў прыклады), знайдзіце памылкі і падрыхтуйцеся растлумачыць вучню, што трэба зрабіць, каб выправіць гэтыя памылкі;
- падрыхтуйце і правядзіце ў аўдыторыі фрагмент урока па тэме...

Дыдактычны матэрыял для такіх заданняў пажадана падбіраць з падручнікаў для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі.

Такім чынам, выкладанне дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» на нефілалагічных факультэтах педагагічнага ўніверсітэта павінна ажыццяўляцца з улікам прафесійнай накіраванасці студэнтаў, што неабходна ўлічваць пры адборы дыдактычнага матэрыялу, выбары метадаў навучання, размеркаванні вучэбнага часу на разгляд пэўных тэм і інш. Пры гэтым мадэлююцца сітуацыі, характэрныя для будучай прафесійнай дзейнасці настаўніка, і павялічваецца практыка-арыентаваная накіраванасць навучальнага працэсу.

Бібліяграфічны спіс

1. Беларуская мова. Прафесійная лексіка для педагогаў: вучэбны дапаможнік / Д. В. Дзятко, А. І. Забаштанская, Н. П. Лобань і інш.; пад рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск: Беларусь, 2012. – 231 с.
2. Кольмакова, Е. Г. Географія. Фізическая географія: учеб. пособие для 6-го кл. учреждений общ. сред. образования с рус. яз. обучения / Е. Г. Кольмакова, В. В. Пикулик ; под ред. Е. Г. Кольмаковой. – Минск : Народная асвета, 2016. – 190 с.